

СВОБОДА И ОТЕЧЕСТВО

СТАТИИ
ДОКУМЕНТИ
ОЧЕРЦИ
ЛИТ. МАТЕРИАЛИ
ЗА ПИРИНСКИЯ
КРАЙ

ИЗДАТЕЛСТВО НА ОТЕЧЕСТВЕННИЯ ФРОНТ

КРЕСНЕНСКО-РАЗЛОЖКОТО ВЪСТАНИЕ — ПРОДЪЛЖЕНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА НАЦИОНАЛНА РЕВОЛЮЦИЯ

ИОРДАН ВАНЧЕВ

Кресненско-Разложкото въстание от 1878 год. беше кулминацията на общобългарската съпротива срещу несправедливите клаузи на Берлинския договор. По своя характер, движещи сили и програмни искания, то се яви пряко продължение на Българската национална революция, започнала през Възраждането и обхванала в различна степен всички български земи.¹

Цялата документация, свързана с въстанието, категорично свидетелствува за неотменимото желание на въстаниците и населението да постигнат пълно национално освобождение и цялата целостта на Отечеството.² Лозунгът за единството на българските земи, който издигат въстаниците, беше по същество лозунг и стремеж за ликвидиране на турския феодален режим и гнет, за пълно национално освобождение на ония области, които все още оставаха в границите на Османската империя.

Естествено, дълбоките причини за произхода на въстанието се коренят в тежкото социално-икономическо положение на българското население, чийто труд беше безмилостно ограбван чрез една невиджана по размери данъчна система. Същевременно то бе напълно обезправено и в политическо отношение, а успоредно с това подложено на дискриминация от официалната власт и на денационализация от разните пропаганди — действащи на терена на Македония.

Пълната стопанска и финансова разруха, в която изпада Турската империя през 60-те — 70-те години на миналия век, превърната в аграрен придатък на западноевропейския капитал, се стоварва изцяло върху широките слоеве на поробеното население, което логично търсеше спасение в революционното разрешение на наболените въпроси.

При разглеждане първопричините на националноосвободителното движение в Македония и на Кресненско-Разложкото въстание на преден план изпъква и въпросът за аграрния строй в тая област. Като се знае, че господстваща форма на земевладение в Македония през XIX и началото на XX век са чифлиците на турските феодали, обсебили най-плодородната земя и превърнали селяните в изполичари и ратаи, то лесно обяснимо е колко остро но същевременно трудна и свързана с много жертви е била бор-

бата на чифлишките, а, разбира се, и на свободните (раетски) селяни за радикално разрешение на аграрния проблем, за премахване на всички форми на феодална експлоатация и социален гнет.³ Според обобщени данни само в районите, които обхваща вълната на въстанието, броят на чифлишките селяни възлиза над 60 — 70%.⁴ Тази картина е типична и за останалите райони на Македония, където броят на чифлиците надвишава неколkokратно техния брой в Северна и Южна България.

Подобна обосновка за произхода на въстанието прави и княз Дондуков-Корсаков в едно свое писмо от 16. X. 1878 год. до Д. Милютин. Като отхвърля обвинението за съучастничество на Временното руско управление, той посочва, че причините за него се крият в социалните и политически отношения в Македония и нейното незаемане от руските войски след сключването на мира.

„Предвид стратегическото положение на Македония — пише той, турците с всички мерки (средства) са се стремили към завладяване в нея земите, принадлежащи на коренните жители българи... Българите, съставляващи 2/3 от цялото население на Македония наполовината са обезземлени и са само ратаи у турските бегове. Такива аграрни условия — заключава Дондуков, от само себе си се разбира, е трябвало да извикат неудоволствие в българското население и да го подбуждат към протести при всеки удобен за това случай“.⁵

Към всичко това трябва да споменем и за изключително мрачната политическа атмосфера, изпълнена с издевателства и масови убийства на българското население във всички райони на Македония след влизане в сила на Берлинския договор. Поради обстоятелството, че Македония остана едно от последните убежища на турската феодална класа и опора на нейното политическо господство на Балканите, терорът, безчинствата и грабежът над населението взимат невиджани размери. Същевременно по време и след Освободителната война една огромна вълна от бягащи турци, идващи от вътрешността на България, Босна и Херцеговина, надхванати с фанатизъм и желание за мъст, се настаняват в жилищата на местното население, земята и имотът на които варварски се разграбва. Запазени са писма на жители от Битоля, Охрид, Неврокопско, Разложко и др., в които е изразен протест срещу произволите, грабежите и насилията на турската власт. Подобно е било положението и в другите райони, където, както се казва в един документ, населението поради безработица и мизерия се е принуждавало да продава дори децата си.⁶

От друга страна, след войната турската власт взема курс на открито изстребление на българския национален елемент в Македония. Името българин било третирано като синоним на противодържавен елемент и бунтовник. Всичко това улеснявало чуждите пропаганди, които активизират своята дейност и разединяват населението по главния въпрос на деня — националното освобождение. В същото време гръцката власт организира андартски чети,

които извършват насилия над българите, като със заплахи ги принуждават да се откажат от националното си съзнание, училище, църкви и пр. Такива чети действуват в Одринско, Леринско, Костурско и други места.⁷ Засилват се опитите на униатите за приобщаване на повече жители към Западната църква. Всичко това разпъва на кръст и без това нещастното българско население в Македония.⁸

При такава крайно неблагоприятна обществено-политическа обстановка, санкционирана с решенията на Берлинския конгрес, протича Кресненско-Разложкото въстание, борбата за национално освобождение и приобщаване към освободените български земи.

Когато обаче анализираме дълбоките причини за въстанието, би било едностранчиво, ако не споменем и политическите мотиви, без които не може правилно да се оцени неговият характер и насока. В документите и спомените, посветени на въстанието, изрично е подчертана политическата цел на борбата — отхвърляне решенията на Берлинския договор и съединение с княжество България. Въстаниците навсякъде излизат под българско име, с ясно изразено българско национално съзнание. Така например бунтовниците в Битолско се наричат „сподвижници на българската независимост в Македония“.⁹

Това именно дълбоко чувство на национална принадлежност и обща историческа съдба, формирали се у българското население в Македония през епохата на Възраждането, намерили израз в единното църковно национално движение, в борбата за културна еманципация и национално освобождение, определя ярко демократичния стремеж на въстаниците към единство на отечеството. Това ясно се вижда от апела на „Привременното българско управление в Македония“ за оказване помощ на въстанието, издаден в Пирин планина на 10. XI. 1878 година. В него се казва: „... И така, братя, настана веч време и кога да покажем себе си, че сме народ, достоен за свобода, че во нашите жили не е престанала да тече кръв от Крума и Симеона: настана време да докажем на Европа, че да се разделят со църнило един цел народ — не е шега!“¹⁰

Берлинският договор, който узакони отново робството в Македония и раздели българите в тая област от тяхното отечество, накърни жестоко чувството им за национална общност, поради което той беше посрещнат с невиджан гняв, възмущение и болка.

Тази свещена идея — запазването целостта и единството на българското отечество, беше споделена с еднаква сила и от българската общественост в освободените земи. Не случайно комитетите „Единство“, които се явиха организатори на Кресненско-Разложкото въстание, на първо време бяха създадени в Княжеството и Източна Румелия. В учредителния протокол на първия комитет „Единство“, основан на 29. VIII. 1878 год. в Търново от изтъкнати дейци на българското освободително движение, е отбелязано: „... Ние решихме, че е наша свята длъжност като българи и деца на едно и също отечество да употребим всички от нас зависещи

средства, за да помагаме на нашите братя в Тракия и Македония, които занапред се отделят от Придунавска България...“¹¹

Естествено, съвсем друг е въпросът, доколко можеше и каква фактическа помощ оказа българското население от освободените територии на въстанието, но в хода на борбата ние срещаме доброволци от всички краища на родината, дошли в Кресненското дефиле и Разложката котловина, осенени от една велика цел — освобождението и запазването единството на всички български земи.

Необходимо е да се отбележи, че този спонтанен стремеж на българите в трите области Мизия (Северна България), Тракия и Македония, е отразен не само в българските и руски документи за съпротивата срещу Берлинския договор и за въстанието, но и в редица английски и австро-унгарски дипломатически документи, произхождащи от незаеетите от руските войски земи.¹² Но макар да познават добре българския народностен въпрос и народните тежнения, както и да признават движението за национално единство, английските и австроунгарски консули и дипломати се обявяват против националното обединение на българския народ.

Трябва да се подчертае, че въпросът за запазване единството на отечеството, съзнавано като цел на Освободителната война, силно вълнува българския народ и до избухването на Кресненско-Разложкото въстание. Това е изразено в десетките мемоари, протести, писма, телеграми и чрез депутации на населението до посланиците в Цариград и до руското управление в страната. Един от най-силните документи в това отношение е обръщението на българските църковно-училищни общини в Македония до А. М. Горчаков от 20. V. 1878 год., в който е разкрита горещата молба Македония да не бъде отделена от Тракия и Мизия. „...Ние и всичките български в Македония — се казва в обръщението — чекахме с голямо нетърпение освобождението си от беснующето още над нас турско варварство.“ Обръщението е подписано от жители на Струмица, Солун, Гевгели, Демирхисар, Сер, Скопие, Щип, Куманово, Велес, Петрич, Кукуш, Драма, Прилеп и Тетово.¹³

Това желание към единство на отечеството, изразено в документите, същевременно осветлява и посочва как тогавашните поколения са приемали и оценявали националните взаимоотношения на Балканите и проблема за границите на българската народност.

В такава взаимозависимост и органична цялост между социално-икономическите фактори, главно решаването на аграрния проблем и политическите — освобождението на Македония наравно с общото отечество, трябва да разглеждаме причините, характера и целите на Кресненско-Разложкото въстание. Тяхното откъсване или противопоставяне ще доведе до субективизъм, опростенчество и грешки в оценката на това забележително събитие в българската национална история.

В такъв аспект трябва да разглеждаме и въпроса за селяните и тяхното сравнително масово участие във въстанието. Безспорно аграрният въпрос и неговото разрешаване по революционен път е

един от основните въпроси на Кресненско-Разложкото въстание. Борбата на селяните за разрушаване на чифликчийската система, явила се в последния си етап като спирачка за развитието на селското стопанство и довела до тяхното пълно обезземляване, придава на въстанието ясно изразен антифеодален характер. Но ще бъде неправилно да се счита, че главният въпрос, който е вълнувал селяните като движеща сила на въстанието, е аграрният въпрос. Документите красноречиво говорят, че проблемът за политическо-то освобождение е бил основен, а въпросът за земята — подчинен на това главно искане. Затова не случайно в писмото на мелнишките селяни от 11. XII. 1878 год. до петричкия военен каймакамин открито се заявява: „Ние взехме оръжието и няма да го оставим, докато не унищожим вашето тиранство и не се съединим с нашето отчество Българското княжество...“ На края на писмото си въстаналите селяни благоразумно съветват каймакамина „да не се мамят повече по английската политика...“, а да се заловят да се изпълни мирният договор, единичното средство да се залюбят двата народа...“¹⁴ Селяните разбират, че борейки се за политическо и национално освобождение, това по същество означава разрушаване на феодалните поземлени отношения и сдобиване със земя. От друга страна, стремежът им за радикално разрешение на аграрния проблем придава на борбата за национално освобождение ясно изразен антифеодален характер. В този смисъл трябва да разглеждаме и характеризираме Кресненско-Разложкото въстание.

Като обобщение на въпроса за характера и причините за въстанието трябва да отбележим, че то има дълбоко социално-икономическа и обществено-политическа подкладка, че пряк повод за неговото избухване е Берлинският договор, а основната му цел и програма — освобождението на Македония наравно с общото отчество България.

В нашата историческа литература Кресненско-Разложкото въстание се характеризира като неделима част и ярко продължение на българската национална революция. И това е правилно. Необходимо е обаче да се обясни какъв смисъл и какво конкретно съдържание има тази обобщаваща характеристика.

Известно е, че Българското възраждане обхваща всички земи, в които живееше българско население. Това се прояви както в просветно-културната борба, така също и в движението за самостоятелна българска църква и в борбите за политическо освобождение. Българите в Македония, респективно и в Пиринския край, участваха активно във всички прояви на националната революция наравно със своите братя от Северна и Южна България. Нещо повече — Македония, поради своето местоположение влезе по-рано в орбитата на западноевропейската търговия и първа се докосна до идеите на Западна Европа, и в лицето на бележитите възрожденски книжовници Йоаким Кърчовски, К. Пейчинович, Неофит

Рилски и най-вече с делото на Паисий Хилендарски стана люлка на Българското възраждане.¹⁵

По време на разгърнатата борба на българския народ за народностно признаване и национално освобождение, българите в Македония дадоха своя достоен принос в изграждането и консолидирането на българската нация, участваха активно във всички по-големи прояви на освободителното движение, жертвуваха се за единна свободна България. По своята дълбока същност тяхната борба, техните стремежи и идеали не могат и не бива да се откъсват от целокупното движение, защото са негова органична съставка, без която не можеше да се изгради българско културно, социално и революционно развитие.

Поради тези причини българската национална революция не затихна след Априлското въстание и Освободителната война. Тя доби само нови организационни форми и прояви, сля се с действията на руските военни сили. Тя продължи на териториите, които бяха върнати под властта на султана след Берлинския диктат.

Въпросът за целостта и единството на земите, където се бе формирала българската нация, това бе новият момент в националноосвободителната борба по време на Кресненско-Разложкото въстание.

Такъв проблем в българската национална революция като практическа цел до 1878 год. не съществуваше по простата причина, че българските земи бяха единни в рамките на Османската империя „Разпокъсването на българската нация от Берлинския договор, както пише Д. Благовев, постави въпроса за националното обединение.“¹⁶

Тази особеност, тази главна цел на въстанието определя най-точно неговото съдържание и го прави пряко продължение на българското освободително дело.

Едно от съществените доказателства за българския характер на Кресненско-Разложкото въстание е националната принадлежност на неговите организатори, участници, сподвижници и войводи. Няма спор, че в най-широк смисъл организатори на въстанието бяха комитетите „Единство“, и най-вече Софийският, начело с митрополит Натанаил, който във хода на борбата изпълняваше функциите на Централен комитет. Дейно участие в подготовката и провеждането на въстанието играеха също комитетите в Кюстендил и Горна Джумая, които изпълняваха най-трудните във военнотехническо отношение задачи. Отличиха се и комитетите в Търново, начело с енергичния Ст. Стамболов и Пловдивският, начело с екзарх Йосиф, който фактически обединяваше усилията на комитетите в Южна България.¹⁷

Комитетите „Единство“ чрез оказаната разностранна помощ в доброволци, оръжие, бойна екипировка и други материали изразиха солидарността на българския народ със съдбата на своите едноплеменници в Македония и в онези съдбоносни дни дадоха при-

нос в усилията на местното население да отхвърли новонатрапеното робство.

Но комитети, които да поемат подготовката на населението във вътрешността на Македония нямаше поради обстоятелството, че тя не беше освободена от руските войски, макар че по Санстефанския мирен договор тази област влизаше в пределите на България.

Известно е, че руското военно командване в изпълнение на договора изработи план за освобождението на Македония и въвеждането в нея на гражданско управление и всички други реформи и преобразувания. Но поради сложната международна обстановка и най-вече опасността от военен конфликт с Англия и Австро-Унгария, главното командване се отказа от заемането на Македония.¹⁸ С изключение на гр. Горна Джумая, освободен от руски отряд, другите селища на Пиринския край и Македония фактически останаха неосвободени и в тях се запази турската военна и административна власт. Това обстоятелство се оказа решаващо за подготовката и перспективата на въстанието. Турските военни сили, намиращи се на терена, бързо и лесно се организираха и след като получиха чувствителни подкрепления, разгромиха въстаниците.

Независимо от неблагоприятната обстановка, местното население направи известен опит за подготовка на въоръжената борба. Това особено се отнася за Разложко, където живееше компактно българско население, взело дейно участие във всички етапи на освободителното движение. Създадените тайни революционни комитети в Разложко през 1875 год., в навечерието на Априлското въстание и оцелелите техни дейци сега бяха фактическите ядра при подготовката на новото въстание.¹⁹ Сподвижникът на Бенковски в Разложко Георги Чолаков, пратеник на събранието в Оборище, Кандит Дъгарadin, организатор на Априлското въстание в Банско, опълченците Георги Банков, Петър Пармаков и редица още неизявени революционери бяха главните фигури в организацията на въстанието в Разложкия край. Тези дейци в своите спомени подчертават, че главните подбуди за въстанието през 1878 год. са били освобождението и съединението на този район с княжество България.²⁰

Голямо твърде важен факт, че едни и същи революционни кадри готвеха населението в Разложко и за Априлското, и за Кресненско-Разложкото въстание говори не само за приемствеността на събитията, но и за оценката на въстанието като неразривна част от Българската национална революция.

Но ако в Разложко ръководителите с изключение на войводата Баню Маринов от Тетевен бяха предимно местни дейци и съзнателната движеща сила бе местното българско население, то в долината на Струма, която бе главна оперативна база на въстанието, наблюдаваме пъстра смесица от доброволци и войводи, дошли от Княжеството, Тракия и разните райони на Македония. При Кресна си

дават среща българи от почти всички краища на отечеството, вдъхновени от една обща идея — освобождение и запазване единството на българските земи.

Тук срещаме представители на различните генерации на българското освободително движение: сподвижници на Раковски и Левски, известни български хайдутини, бойни другари на Бенковски, участници в Априлското въстание, опълченци от Освободителната война. Сред тях особено се открояват имената на митрополит Натанаил Охридски от с. Кучевища, Скопско, една крупна личност на българското културно движение в Македония още от 60-те години на миналия век. Димитър Попгеоргиев от Берово, организатор през 1876 год. на Разловското въстание, един достоен епилог на Априлската епопея, Стоян Карастсилов от с. Старчища (бивша Неврокопска околия), легендарен пирински хайдутин и организатор на Априлското въстание, прославения борец срещу османското робство дядо Ильо войвода и др. Този списък може да продължи с имената на още десетки дейци, които кръвно бяха свързани с българското освободително дело до Освободителната война, а след нея записаха нова страница в нашето освободително движение. Сам по себе си този факт не само илюстрира народността на принадлежност на водачите на Кресненско-Разложкото въстание, той разкрива ясно целта, която то преследваше, както и обстоятелството, че то си остава завинаги безценен революционен капитал на нашата история.

Необходимо е да се спомене, че сред дейците на въстанието имаше и неколцина чуждестранни представители. Такива бяха например Пеко Павлович, черногорец по народност, хърватинът Стефан Среткович, австрийският кореспондент Валтер Шулц, полякът Луис Войткевич, руснакът Адам Калмиков и др. Тяхното участие се обяснява със засилените аспирации на западноевропейските държави и балканските страни към Македония след Берлинския конгрес и с лични користолюбиви амбиции и цели. В съвкупност чуждестранците играят пагубна роля в развоя на борбата, създават интриги и недоверие сред ръководството, а като връх на всичко някои от тях участвуват в инсценираното подло убийство на Стоян Карастсилов, най-чистия български патриот, както го характеризира в-к „Марица“. От друга страна, Валтер Шулц в редица свои кореспонденции до австрийската и белградска преса прави опит да дискредитира целите и характера на въстанието, като го представя дело на разбойници, поддържани от руските власти.²¹ Това има за цел да настрои европейското обществено мнение противоруски и противобългарски и същевременно да оправдае наказателните мерки на турската власт.

Разбира се, наличието на неколцина чуждестранци съвсем не променя националния облик на въстанието и изобщо не може да бъде сериозен аргумент в опита на някои автори да го представят за „небългарско дело“.

Кресненско-Разложкото въстание е една от най-продължител-

ните по времетраене революционни прояви в българското националноосвободително движение. То започва на 5 октомври 1878 год. при „Кресненските ханове“, след един месец пламва и в Разложката котловина и с променлив успех продължава до средата на юни 1879 год. В първата фаза на въстанието в долината на Струма биват освободени над 40 селища и установена революционна власт, а в Разложко, където събитията протичат спонтанно и динамично, въстаниците установяват прочутото „седемдневно Разложко царство“.

Нещо повече — редица документи свидетелствуват, че дори когато перспективата за съпротива реално става безнадеждна, населението непоколебимо заявява, че няма да преотстъпи бащините си огнища отново на поробителя. Особено характерна в това отношение е една декларация на горноджумайските българи, в която открито заявяват, че са готови да измрат, нежели да се подчинят на турските свирепства.²² В подкрепа на горното е и фактът, че след заглъхването на въстанието през цялата 1879 год. в Македония се подвизават множество чети, които поддържат огъня на съпротивата и подклаждат надеждата, че все още не всичко е загубено.²³

Тази продължителност ни говори за силата и жизнеспособността на българския революционен и национален дух и същевременно показва колко дълбока е била жаждата за свобода и колко силно чувството за национална общност.

Разбира се, времетраенето на въстанието трябва да се обясни и с други, най-вече от психологическо и тактическо естество причини. От документите, с които разполагаме, се вижда, че до закриването на Берлинския конгрес българите в Македония не са се заемали с организацията на непосредствена подготовка за водене на масова въоръжена борба. Те се надявали на „съвестта на Европа“ и вярвали, че Русия „няма да остане ням зрител“ към тяхната съдба и положение. Близостта на руски военен отряд и симпатиите на руските окръжни началници в Горна Джумая, Дупница и Кюстендил към освободителните тежнения на населението подхранвали тази вяра. Населението смятало, че както Априлското въстание послужило за пряк повод на Освободителната война, така и сега едно набърза ръка уредено въстание би заставило европейските сили да ревизират берлинските решения или Русия да продължи войната.²⁴

Последното съображение, което съдържа и традиционния психологически елемент на вярата в спасителната роля на Русия, независимо от конкретната неблагоприятна тогава международна обстановка, импулсира въстаниците да водят съпротивата до последна възможност.

Другият фактор, който влияе върху продължителността на въстанието, е провежданата стратегия от страна на Софийския комитет „Единство“. Възприемайки концепцията, че едно по-дълго и на няколко пункта въстание би оказало по-ефикасно въздействие вър-

ху великите сили за промяна на Берлинския статут, ръководството на Софийския комитет дава разпореждания до щаба на въстанието да се поддържа тактиката на четнически, партизански действия. Именно на тактическа основа възникват разногласия между някои членове на щаба, които са за едно постепенно, повсеместно въстание, и комитета „Единство“ в София. Нелепост е обаче да се твърди, че тези различия по начина на водене на въстанието почиват на национални различия между „вътрешните“ и „външните“ дейци, каквото становище застъпват някои автори в чужбина.

Кресненско-Разложкото въстание беше потопено в кръв. Реакционна Европа и Високата порта обединиха усилията си и смаза жестоко опита на дръзналите да търсят своето естествено право на свобода и отечество. Международната обстановка, при която протече въоръжената борба през 1878 — 1879 год., беше крайно неблагоприятна. Нямаше нито една велика сила в момента, която да подкрепи една промяна на решенията на Берлинския конгрес. Единствената велика сила, обективно заинтересована от успешния изход на борбата, бе Русия. Но тя не бе в състояние открито да съдействува на въстанието поради опасността от усложнения, които биха довели до нова война, за каквато тогава тя не бе готова. Тази международна обстановка всъщност бе много сериозно препятствие, за да не получи Кресненско-Разложкото въстание такъв резултат и отзвук, какъвто има например Априлското въстание.

Турската власт, след като се убеди, че Русия не е в състояние да подкрепи борбата на въстаниците, струпа с помощта на Англия големи военни сили и подложи на разорение и опустошение въстаналите райони.

Десетки селища бяха опожарени и вандалски ограбени. Мнозина храбри българи от този край намериха смъртта си в пламъците на борбата, а хиляди прокудени напуснаха родните краища и потърсиха спасение в княжество България. Между тях бяха и родителите на Георги Димитров — Парашкева Досева от Банско и Димитър Михайлов от Разлог, майката на апостола на Априлското въстание Георги Измирлиев — Тона Измирлиева от Горна Джумая, бащата на Яне Сандански — Иван Сандански от Влахи, един от знаменосците на въстанието, и редица още български фамилии от Македония.

През юни—юли, след напускането на Горна Джумая от руския освободителен отряд, градът и околията биват заети от войските и администрацията на турците. Така след близо едногодишна битка българите в Македония трябваше да приберат оръжието за по-благоприятни време. Берлинският договор прекърши временно техния полет, но неверни се оказаха прогнозите на западните дипломати, които мислеха, че населението в този героичен край завинаги е усмирено.

Кресненско-разложкото въстание се оказа всъщност прелюдия към славната националноосвободителна борба, организирана от

Вътрешната македоно-одринска революционна организация, ръководена от Гоце Делчев и неговите бойни съратници.

Кресненско-Разложкото въстание завърши с поражение. Но ние не всякога мерим значимостта на дадено събитие единствено по успеха му. Както подвигът на априлци от 1876 год., така и дръзновението на въстаниците от Кресна и Разложко ще живеят вечно, защото то е дело на българска кръв и е рожба на българския революционен дух.

Б Е Л Е Ж И

¹ Вж. по-подробно по този въпрос Хр. Христов, Българската национална революция и Кресненско-Разложкото въстание, Сб. Кресненско-Разложкото въстание, София, 1970, стр. 17—28.

² Основните документи за Кресненско-Разложкото въстание са обнародвани в следните съчинения: Г. Кацаров и Ив. Кепов, Документи по Кресненското въстание от 1878 год., С., 1940; Български патриарх Кирил, Съпротивата срещу Берлинския договор, Кресненското въстание, С., 1955; Сб. Кресненско-Разложкото въстание, С., 1970.

³ Ценни и подробни сведения за разпространението на чифлиците в Македония през XIX и първата половина на XX век, формите на експлоатация и категориите селяни се съдържат в книгата на Хр. Христов, Аграрните отношения в Македония през XIX и началото на XX в., София, 1964 год.

⁴ Хр. Христов, Аграрните отношения... стр. 86.

⁵ Г. Д. Тодоров, Временното руско управление в България през 1878—1879 год., С. 1958, стр. 418.

⁶ Български патриарх Кирил, Съпротивата срещу Берлинския договор, С., 1955, стр. 20.

⁷ В. Зорница, бр. 39, год. V; Вж. също Н. Даскалов, Положението на Македония след Берлинския конгрес, Пл. 1887 год.

⁸ Сб. Освобождение Болгарии от турецкаго ига, т. III, Москва, 1967, док. № 110, стр. 119.

⁹ В. Марица, бр. 18, 26. IX. 1878 год.

¹⁰ Български патриарх Кирил, пос. съч., 122.

¹¹ Сб. Освобождение Болгарии от турецкаго ига, т. III, М., 1967, Д. № 119, стр. 210.

¹² Хр. Христов, Освобождението на България и политиката на западните държави, София, 1968, стр. 190.

¹³ Йордан Иванов, Български старини из Македония, С., 1931, стр. 655—659.

¹⁴ В. Марица, бр. 46, 5. I. 1879 год.

¹⁵ Вж. по този въпрос: Хр. Гандев, Фактори на Българското възраждане, С., Симеон Радев, Македония и Българското възраждане в XIX в., ч. I, С., 1927 год.

¹⁶ Д. Благоев, съч. т. 13, С., 1961, стр. 284.

¹⁷ По-подробно за комитетите „Единство“ вж. П. Д. Крушев, Началото на Македонския въпрос в България — комитетите „Единство“, сп. Македонски преглед, 1940, кн. 3.

¹⁸ Г. Д. Тодоров, пос. съч. стр. 407.

¹⁹ Й. Ванчев, Свободата е свята, С., 1966, стр. 23.

²⁰ ОИМ (Окръжен исторически музей — Благоевград), Ф. „Възраждане“.

²¹ Г. Д. Тодоров, пос. съч., стр. 425.

²² Ст. Чилингиров, Първите македонски въстания, сп. Македонски преглед, кн. 3 и 4, 1939, стр. 139.

²³ Български патриарх Кирил, пос. съч., стр. 213.

²⁴ Г. Кацаров и Ив. Кепов, Документи за Кресненското въстание, С., 1940, стр. 9.

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres